

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

देवा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः।
अ॒ग्नी॒षोम॑योस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूः सन्त्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो भविष्यति।
यदि॑ नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तेना॒ग्नी॒षोमा॒वपा॑क्रामताम्। ते दे॒वा
वि॒जित्य॑। अ॒ग्नी॒षोमा॒वन्वै॑च्छन्। तेऽ॒ग्निम॑न्व॒विन्द॑न्तुषू॒त्सन्नम्। तस्य॑
विभ॑क्तीभिस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूरवा॑रुन्धत॥१॥

ते सोम॑मन्व॒विन्द॑न्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यथाऽभि॒ज्ञाय॑
त॒नूर्व्य॑गृह्णत। ते ग्रहा॑ अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॒त्वम्। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑
ग्रहा॑ गृह्यन्ते। तस्य॑ त्वै॒वं गृ॑ही॒ताः। नाना॑ऽऽग्नेयं पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्।
यदना॑ग्नेयं पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। व्यृ॒द्धमे॒व तत्॥२॥

अना॑ग्नेयं वा ए॒तत्क्रि॑यते। यथ्स॒मिध॑स्त॒नूनपा॑तमि॒डो
ब॒र्हि॒र्यज॑ति। उ॒भावा॑ग्नेयावाज्य॒भागौ स्या॑ताम्। अना॑ज्यभागौ
भव॑तु इत्या॑हुः। यदु॒भावा॑ग्नेयाव॒न्वश्चा॒विति॑। अ॒ग्नये॑ पव॒माना॒योत्तरः॑
स्यात्। यत्पव॑मानाय। तेनाऽऽज्य॑भागः। तेन॑ सौ॒म्यः।
बुध॑न्वत्याग्नेयस्याऽऽज्य॑भागस्य पुरोऽनुवा॒क्या भव॑ति॥३॥

यथा॑ सु॒प्तं बो॒धय॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्निन्य॑क्ताः

पत्नीसंयाजानामृचः स्युः। तेनाऽऽग्नेयं सर्वं भवति। एकधा तैजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। सम्भृत्या एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ। तेनोपांशु प्रचरति। एष्यं इव वा एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपांशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुत्सृजति। यथा नष्टं वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तैजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। तत्तथा नोपैति। प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा एतत्। अनाग्नेयं वा एतत्क्रियत् इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पत्नीसंयाजानाम्। तेनाऽऽग्नेयम्। तेन समृद्धं क्रियत् इति॥७॥

अरुन्धतेव तद्ववति सम्भृतसम्भार इत्याहुः। चित्तिं पत्नीसंयाजा नवं च॥—————[१]

देवा वै यथादर्शं यज्ञानाहरन्त। योऽग्निष्टोमम्। य उक्थ्यम्। योऽतिरात्रम्। ते सहैव सर्वे वाजुपेयमपश्यन्। ते। अन्योऽन्यस्मै

न॒तिष्ठन्त॑। अ॒हम॒नेन॑ य॒जा इति॑। ते॒ऽब्रुवन्। आ॒जिम॒स्य
धा॒वामेति॑॥८॥

तस्मिन्ना॒जिम॑धावन्। तं बृह॒स्पति॑रुद॒जयत्। तेना॑यजत।
स स्वार॑ज्यमगच्छत्। तमिन्द्रो॑ऽब्रवीत्। माम॒नेन॑ याज॒येति॑।
तेनेन्द्र॑मयाजयत्। सोऽग्रं॑ दे॒वता॑नां प॒र्यैत्। अग॑च्छ॒त्स्वार॑ज्यम्।
अति॑ष्ठन्तास्मै ज्यैष्ठ्या॑य॥९॥

य ए॒वं वि॒द्वान् वा॒ज॒पेये॑न् यज॑ते। गच्छ॑ति स्वार॑ज्यम्। अग्र॑ः
समा॒नानां॑ प॒र्येति॑। तिष्ठ॑न्तेऽस्मै ज्यैष्ठ्या॑य। स वा ए॒ष ब्रा॑ह्म॒णस्य॑
चै॒व रा॑ज॒न्यस्य॑ च य॒ज्ञः। तं वा ए॒तं वा॒ज॒पेय॑ इत्याहुः॑। वा॒जाप्यो॑
वा ए॒षः। वा॒जः॑ ह्ये॒तेन॑ दे॒वा ऐ॒प्सन्। सोमो॑ वै वा॒ज॒पेयः॑। यो वै
सोमं॑ वा॒ज॒पेयं॑ वेद॑॥१०॥

वा॒ज्यै॒वैनं॑ पी॒त्वा भ॑वति। आऽस्य॑ वा॒जी जा॑यते। अन्नं॑ वै
वा॒ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्य॑न्नम्। आऽस्या॑न्नादो जा॑यते। ब्रह्म॑
वै वा॒ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्ति॑ ब्रह्म॒णाऽन्नम्॑। आऽस्य॑ ब्र॒ह्मा
जा॑यते॥११॥

वा॒ग्वै वा॒ज॒स्य प्र॑स॒वः। य ए॒वं वेद॑। क॒रोति॑ वा॒चा वी॒र्य॑म्।
ऐ॒नं वा॒चा ग॑च्छति। अपि॑वर्ती॒ वाचं॑ वदति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑
य॒ज्ञान्व्यादि॑शत्। स आ॒त्मन्वा॒ज॒पेय॑मधत्त। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ए॒ष
वा॒व य॒ज्ञः। यद्वा॑ज॒पेयः॑॥१२॥

अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एता उज्जितीः प्रायच्छत्।
 ता वा एता उज्जितयो व्याख्यायन्ते। यज्ञस्य सर्वत्वाय।
 देवतानामनिर्भागाय। देवा वै ब्रह्मणश्चान्नस्य च शमलमपाघ्नम्।
 यद्ब्रह्मणः शमलमासीत्। सा गाथा नाराशस्यभवत्। यदन्नस्य।
 सा सुरा॥१३॥

तस्माद्वायतश्च मत्तस्य च न प्रतिगृह्यम्। यत्प्रतिगृहीयात्।
 शमलं प्रतिगृहीयात्। सर्वा वा एतस्य वाचोऽवरुद्धाः। यो
 वाजपेययाजी। या पृथिव्यां याऽग्नौ या रथन्तरे। याऽन्तरिक्षे या
 वायौ या वामदेव्ये। या दिवि याऽऽदित्ये या बृहति। याऽप्सु
 यौषधीषु या वनस्पतिषु। तस्माद्वाजपेययाज्यात्विजीनः। सर्वा
 ह्यस्य वाचोऽवरुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्येष्ठाय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽऽत्विजीन एकं च॥—————[२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिगृह्या-
 वारुन्धत। तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या गृह्यन्ते।
 यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नाव रुन्धे। तदेव तैरतिगृह्याव रुन्धे। पञ्च
 गृह्यन्ते। पाङ्क्तौ यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमात्स्वाऽव रुन्धे॥१५॥

सर्व एन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति। सप्तदश
 प्राजापत्या ग्रहा गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै।
 एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। सोमग्रहाश्च
 सुराग्रहाश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्नम्। यत्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा॥ परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावर-
मन्नाद्यमव रुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः।
यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति।
सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाःश्च
सुराग्रहाःश्च गृह्णाति। पुमान् वै सोमः। स्त्री सुरा। तन्मिथुनम्।
मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः
स्पृणोति। जायाः सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिल्लोके
स्त्रियः सम्भवति। वाजपेयाभिजितः ह्यस्य॥१८॥

पूर्वं सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षः
सोमग्रहान्त्सादयति। पश्चादक्षः सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य
विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नः सुरा। सोमग्रहाःश्च
सुराग्रहाःश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवैनं व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्केत्याह। अन्नं वै भद्रम्। अन्ना-
द्येनैवैनः सः सृजति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा। पाप्मेव
खलु वै शमलम्। पाप्मना वा एनमेतच्छमलेन व्यतिषजति।
यथ्सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च व्यतिषजति। विपृचः स्थ वि मा
पाप्मना पृङ्केत्याह। पाप्मनैवैनः शमलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राडुद्ववति

सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्मुखसुराग्रहैः। इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृज्यः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव विशः सः सृजति। हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मध्व्योऽसानीति। एकधा ब्रह्मण उप हरति। एकधैव यजमान आयुस्तेजो दधाति॥२१॥

आत्वाऽव रुन्धे सोमः शर्मलं यध्मसुरा हंस्येनं व्यतिपजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारि च॥—[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी नातिरात्रः। अथ कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्त इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पशुमालभते। अग्निष्टोममेव तेनाव रुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्। सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः। तान्यशुभिरेवाव रुन्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन। प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यः षोडशिनः स्तोत्रेण। वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन। अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥२३॥

सुवर्गं लोकः षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ आरोहत्यतिरात्रेण। नाकः रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेज एवाऽऽत्मन्धत्त आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन। इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचः सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं

च॑ मनुष्यलो॒कं चा॒भिज॑यति मा॒रुत्या व॒शया॑। स॒प्तद॑श
प्राजाप॒त्यान्प॒शूनाल॑भते। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः॥२४॥

प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। श्या॒मा ए॒करू॒पा भव॑न्ति। ए॒वमि॑व हि प्र॒जा-
प॑तिः समृ॒द्धौ। तान्प॒र्यग्निकृ॑तानु॒त्सृज॑ति। म॒रुतो॑ य॒ज्ञम॑जिघा॒-
सन्प्र॒जाप॑तेः। तेभ्य॑ ए॒तां मा॒रुतीं॑ व॒शामा॑ल॒भत। तयै॒वैना॑नशमयत्।
मा॒रुत्या प्र॒चर्य॑। ए॒तान्त्संज॑पयेत्। म॒रुत॑ ए॒व श॑मयित्वा॥२५॥

ए॒तैः प्रच॑रति। य॒ज्ञस्या॑घा॒ताय। ए॒क॒धा व॒पा जु॑होति।
ए॒क॒दे॒व॒त्या हि। ए॒ते। अथो॑ ए॒क॒धैव॑ यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति।
नै॒वा॒रेण॑ स॒प्तद॑शशरावेणै॒तर॑हि प्रच॑रति। ए॒तत्पु॑रोडाशा॒ ह्ये॒ते।
अथो॑ प॒शूनामे॒व छि॒द्रम॑पि॒दधा॑ति। सा॒र॒स्व॒त्योत्त॑मया प्रच॑रति।
वा॒ग्वै सर॑स्वती। तस्मा॑त्प्रा॒णानां॑ वा॒गुत्त॑मा। अथो॑ प्र॒जाप॑तावे॒व
य॒ज्ञं प्र॑तिष्ठापयति। प्र॒जाप॑तिरु॒हि वाक्। अप॑न्नदती भवति।
तस्मा॑न्मनु॒ष्याः सर्वा॑ वाचं॑ वदन्ति॥२६॥

अ॒ति॒रा॒त्रम॒न्तरि॑क्षमु॒त्थेन॑ प्र॒जाप॑तिः शमयित्वोत्त॑मया प्रच॑रति षट् च॥—[४]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति॒ कर्म॑णः कर्म॑णः पु॒रस्ता॑त्। कस्त॒द्वेदे॒त्याहुः।
यद्वा॑ज॒पेय॑स्य॒ पूर्वं॑ यदप॑र॒मिति॑। स॒वितृ॑प्रसूत ए॒व य॑थापूर्वं कर्मा॑णि
करोति। स॒वने॑सवने जुहोति। आ॒क्रम॑णमे॒व तत्से॑तुं यज॑मानः
कुरुते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। वा॒चस्प॑तिर्वाचं॑म॒द्य स्व॑दाति
न॒ इत्या॑ह। वा॒ग्वै दे॒वानां॑ पु॒राऽन्न॑मासीत्। वाचं॑मे॒वास्मा॑ अन्नं॑

स्वदयति॥ २७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै।
वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्। यच्चास्यामधि।
तदेवाव रुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभयेऽभिषिच्यते। अप्स्वन्तरमृत-
मप्सु भेषजमित्यश्वान्पलूलयति। अप्सु वा अश्वस्य तृतीयं
प्रविष्टम्। तदनुवेनन्ववप्लवते। यदप्सु पलूलयति॥ २८॥

यदेवास्याप्सु प्रविष्टम्। तदेवाव रुन्धे। बहु वा अश्वो-
ऽमेध्यमुपगच्छति। यदप्सु पलूलयति। मेध्यानेवैनान्करोति।
वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेत्याह। एता वा एतं देवता अग्रे
अश्वमयुञ्जन्। ताभिरेवैनान् युनक्ति। सवस्योज्जित्यै। यजुषा
युनक्ति व्यावृत्यै॥ २९॥

अपात्रपादाशुहेमन्निति सम्मार्ष्टि। मेध्यानेवैनान्करोति।
अथो स्तौत्येवैनानाजिः सरिष्यतः। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव
भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै रथः। अङ्गौ न्यङ्कावभितो रथं
यावित्याह। या एव देवता रथे प्रविष्टाः। ताभ्य एव नमस्करोति।
आत्मनोऽनात्यै। अशमरथं भावुकोऽस्य रथो भवति। य एवं
वेदे॥ ३०॥

स्वदयति पलूलयति व्यावृत्या अनात्यै द्वे च॥ [५]

देवस्याहः सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं
जेषमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुञ्जयति। देवस्याहः

स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒ह॒स्पति॑ना वाज॒जिता॒ वर्षि॑ष्ठं नाक॑
 रुहे॒य॒मित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व ब्र॒ह्म॑णा वर्षि॑ष्ठं नाक॑ रो॒हति॑।
 चा॒त्वा॒ले रथ॑च॒क्रं नि॑र्मित॑ रो॒हति॑। अतो॒ वा अ॒ङ्गिर॑स उत्त॒माः
 सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति।
 आवे॑ष्टयति। वज्रो॒ वै रथः॑। वज्रे॑णै॒व दि॒शोऽभि॑जयति॥३१॥

वा॒जिना॒ः सामं॑ गायते। अन्नं॑ वै वाजः॑। अन्न॑मे॒वाव॑
 रुन्धे। वा॒चो वर्ष्म॑ दे॒वेभ्यो॑ऽपा॑क्रामत्। तद्व॒न॒स्पती॑न्प्रावि॑शत्।
 सैषा वा॒ग्वन॒स्पति॑षु वदति। या दु॑न्दु॒भौ। तस्मा॑द्दु॒न्दुभिः॑ सर्वा॒
 वाचो॑ऽति॒वदति॑। दु॒न्दुभी॑न्त्स॒माघ्न॑न्ति। प॒र॒मा वा ए॒षा वाक्॑॥३२॥

या दु॑न्दु॒भौ। प॒र॒मयै॑व वा॒चाऽव॑रां वाच॒म॒व रुन्धे॑। अथो॑ वा॒च ए॒व
 वर्ष्म॑ यज॑मानोऽव॑ रुन्धे। इन्द्रा॑य वाचं॑ वद॒तेन्द्रं॑ वाजं॑ जापय॒तेन्द्रो॑
 वाज॑मजयि॒दित्या॑ह। ए॒ष वा ए॒तर्हीन्द्रः॑। यो यज॑ते। यज॑मान ए॒व
 वाज॑मुज्जयति। स॒प्तद॑श प्र॒व्या॒धाना॒जिं धा॑वन्ति। स॒प्तद॑शः॒ स्तोत्रं॑
 भ॑वति। स॒प्तद॑शसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रात्यै॑। अ॒र्वाऽसि॑ स॒प्तिर॑सि
 वा॒ज्यंसी॑त्या॒ह। अ॒ग्नि॒र्वा अ॒र्वा। वा॒युः स॒प्तिः। आ॒दि॒त्यो वा॒जी।
 ए॒ताभि॑रे॒वास्मै॑ दे॒वता॑भिर्दे॒वर॑थं यु॒नक्ति॑। प्र॒ष्टिवा॑हि॒नं यु॒नक्ति॑।
 प्र॒ष्टिवा॑ही वै दे॒वर॑थः। दे॒वर॑थमे॒वास्मै॑ यु॒नक्ति॑॥३४॥

वाजिनो॒ वाजं॑ धावत् काष्ठा॑ गच्छ॒तेत्या॑ह। सु॒व॒र्गो वै लो॒कः

काष्ठा॑। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कं य॑न्ति। सु॒व॒र्गं वा ए॒ते लो॒कं य॑न्ति।
य आ॒जिं धा॑वन्ति। प्राश्चो॑ धावन्ति। प्राडि॑व हि सु॒व॒र्गो लो॒कः।
च॒त॒सृभि॑रनु॒ मन्त्र॑यते। च॒त्वारि॑ छन्दा॑सि। छन्दा॑भिरे॒वैनान्त्सु॒व॒र्गं
लो॒कं ग॑मयति॥३५॥

प्र वा ए॒तैऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते। य आ॒जिं धा॑वन्ति। उदं॑ च
आ॒व॑र्तन्ते। अ॒स्मादे॒व तेन॑ लो॒कान्न॑यन्ति। र॒थ॒विमो॑चनीयं जुहोति
प्रति॑ष्ठित्यै। आ मा॒ वाज॑स्य प्रस॒वो ज॑गम्या॒दित्या॑ह। अन्नं॑ वै
वाजः॑। अन्नमे॒वाव॑ रुन्धे। य॒था॒लो॒कं वा ए॒त उ॒ज्ज॑यन्ति। य आ॒जिं
धा॑वन्ति॥३६॥

कृ॒ष्णलं॑ कृ॒ष्णलं॑ वाज॒सृद्ध्यः॑ प्रयच्छति। यमे॒व ते वाज॑
लो॒कमु॒ज्ज॑यन्ति। तं प॑रि॒क्रीया॑व॒ रुन्धे॑। ए॒क॒धा ब्र॑ह्मण॒ उप॑हरति।
ए॒क॒धैव॑ यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। दे॒वा वा ओष॑धीष्वा॒जिम॑युः।
ता बृ॒ह॒स्पति॑रुद॑जयत्। स नी॒वारा॒न्नि॑रवृणीत। तन्नी॒वारा॑णां
नी॒वार॒त्वम्। नै॒वार॒श्चरु॑र्भवति॥३७॥

ए॒तद्वै दे॒वानां॑ प॒र॒मम॑न्नम्। यन्नी॒वाराः॑। प॒र॒मेणै॒वास्मा॑
अ॒न्नाद्ये॒नाव॑रम॒न्नाद्य॑मव॒ रुन्धे॑। स॒प्तद॑शशरावो भवति। स॒प्तद॑शः
प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। क्षी॒रे भ॑वति। रुच॑मे॒वास्मि॑न्दधाति।
स॒र्पिष्वा॑न्भवति मे॒ध्य॒त्वाय॑। बा॒र॒ह॒स्प॒त्यो वा ए॒ष दे॒वत॑या॥३८॥

यो वा॒ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। बा॒र॒ह॒स्प॒त्य ए॒ष च॑रुः। अ॒श्वान्त्सरि॑ष्यतः

स॒स्रुष॒श्चाव॑ घ्रापयति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमु॒ञ्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑
रुन्धे। अजी॑जिपत वनस्पतय॒ इन्द्रं॑ वाजं॒ विमु॑च्यध्व॒मिति॑ दुन्दुभीन्
विमु॑ञ्चति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमिन्द्रि॑यं दु॒न्दुभय॑ उ॒ञ्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑
रुन्धे॥ ३९॥

अभिजयति वा एषा वाग्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति भवति देवतयाऽष्टौ च॥ [६]

ता॒र्प्यं यज॑मानं परि॒धाप॑यति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॑
सम॑र्धयति। द॒र्भम॑यं परि॒धाप॑यति। प॒वित्रं॒ वै द॒र्भाः। पु॒नात्ये॒वैन॑म्।
वाजं॒ वा ए॒षोऽव॑रुरु॒त्सते। यो वा॑ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। ओष॑धयः खलु
वै वाजः॑। यद्द॑र्भम॑यं परि॒धाप॑यति॥ ४०॥

वाज॒स्याव॑रुद्धौ। जाय॒ एहि॒ सुवो॒ रोहा॑वेत्या॒ह। पत्न्या॑ ए॒वैष
य॒ज्ञस्या॑न्वार॒म्भोऽन॑वच्छि॒त्यै। स॒प्तद॑शार॒त्निर्यूपो॑ भवति। स॒प्तद॑शः
प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रात्यै॑। तू॒पर॑श्चतु॒रश्रि॑र्भवति। गो॒धूमं॑ च॒षाल॑म्।
न वा ए॒ते ब्री॑हयो॒ न यवाः॑। यद्गो॒धूमाः॑॥ ४१॥

ए॒वमि॑व हि प्र॒जाप॑तिः समृ॒द्धौ। अथो॑ अ॒मुमे॒वास्मै॑
लो॒कम॑न्न॒वन्तं॑ करोति। वासो॑भिर्वेष्टयति। ए॒ष वै यज॑मानः।
यद्यूपः॑। स॒र्वदे॒वत्यै॑ वासः॑। सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिः सम॑र्धयति।
अथो॑ आ॒क्रम॑णमे॒व तथ्सेतुं॑ यज॑मानः कुरुते। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै। द्वा॒दश॑ वाजप्रस॒वीया॑नि जुहोति॥ ४२॥

द्वा॒दश॑ मा॒साः संव॑त्सरः। संव॑त्सरमे॒व प्री॑णाति। अथो॑
संव॑त्सरमे॒वास्मा॑ उप॑दधाति। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। द॒शभिः॑

कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणानेव
यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य
स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति।
सुवर्देवाः अङ्गन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृता अभूमेत्याह।
अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह।
प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकान्नैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आमेवैतामा शास्ते।
आसपुटेर्घन्ति। अन्नं वा इयम्। अन्नाद्येनैवेनः समर्धयन्ति।
ऊषैर्घन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवेनमन्नाद्येन
समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतो घन्ति। शीर्षतो
ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो घन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धते।
ईश्वरो वा एष पराङ्मुदधः। यो यूपः रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति।
अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतः सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृत एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्।
यदजा। त्रिः संवत्सरस्यान्यान्पशून्परि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यव
रोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रति तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमा जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घन्ति लोको नव च॥ [७]

स॒प्तान्न॑होमाञ्जु॑होति। स॒प्त वा अ॒न्नानि॑। याव॑न्त्ये॒वान्ना॑नि।
तान्ये॒वाव॑ रु॒न्धे। स॒प्त ग्रा॒म्या ओष॑धयः। स॒प्तार॑ण्याः।
उ॒भयी॑षामव॑रुद्धौ। अ॒न्नस्यान्न॑स्य जुहोति। अ॒न्नस्यान्न॑स्याव॑रुद्धौ।
यद्वा॑जपेयया॒ज्यन॑वरुद्धस्याश्नी॒यात्॥४८॥

अव॑रुद्धेन॒ व्यृ॑द्धेत। सर्व॑स्य स॒मव॑दाय॒ जुहोति॑।
अ॒न॒वरुद्ध॑स्याव॑रुद्धौ। औदु॑म्बरेण सु॒वेण॑ जुहोति। ऊ॒र्वा
अ॒न्नमुदु॑म्बरः। ऊ॒र्ज ए॒वान्नाद्य॑स्याव॑रुद्धौ। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑
प्र॑स॒व इत्या॑ह। स॒वितु॑प्रसूत ए॒वैनं॑ ब्रह्म॑णा दे॒वता॑भिर्भिषि॑ञ्चति।
अ॒न्नस्यान्न॑स्याभिषि॑ञ्चति। अ॒न्नस्यान्न॑स्याव॑रुद्धौ॥४९॥

पु॒रस्ता॑त्प्रत्यश्च॒मभिषि॑ञ्चति। पु॒रस्ता॑द्धि प्र॒तीची॑न॒मन्न॑म॒द्यते॑।
शी॒र्षतो॑ऽभिषि॑ञ्चति। शी॒र्षतो॑ ह्य॒न्नम॑द्यते॑। आ मु॒खाद॑न्वव॑-
स्त्राव॑यति। मु॒खत॑ ए॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्यं॑ दधाति। अ॒ग्नेस्त्वा॑ सा॒म्राज्ये॑ना॒-
भिषि॑ञ्चामीत्या॑ह। ए॒ष वा अ॒ग्नेः स॒वः। तेनै॒वैन॑म॒भिषि॑ञ्चति। इन्द्र॑स्य
त्वा॒ सा॒म्राज्ये॑ना॒भिषि॑ञ्चामीत्या॑ह॥५०॥

इन्द्रि॑यमे॒वास्मि॑न्ने॒तेन॑ दधाति। बृ॒हस्प॑ते॒स्त्वा सा॒म्राज्ये॑ना॒भि-
षि॑ञ्चामीत्या॑ह। ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्रह्म॑णै॒वैन॑म॒भि-
षि॑ञ्चति। सो॒मग्र॑हाऽश्वा॑वदानी॒यानि॑ च॒र्त्विग्भ्य॑ उप॑हरन्ति। अ॒मुमे॑व
तैर्लो॒कम॑न्न॒वन्तं॑ करोति। सु॒राग्र॑हाऽश्वा॑नवदानी॒यानि॑ च वाज॑सृ॒द्धः।
इ॒ममे॑व तैर्लो॒कम॑न्न॒वन्तं॑ करोति। अथो॑ उ॒भयी॑ष्वे॒वाभिषि॑च्यते।
वि॒माथं॑ कु॒र्वते॑ वाज॑सृ॒तः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्धौ। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते।
 अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै वाजवतीभिर्माध्यं दिने।
 अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने।
 यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति।
 बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवैनं श्रियै गमयति॥५२॥

अश्वीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्या इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषेचामीत्याह वाजसूतः शिपिस्त्रीणि च॥—[८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते।
 द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते।
 भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्निति वै
 तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य सूयते।
 व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। व्योमागन्निति वै
 तमाहुः। व्योमेवैतेन गच्छति। पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह।
 एषामेवैतेन लोकानां सूयते। तस्माद्वाजपेययाजी न कश्चन
 प्रत्यवरोहति। अपीव हि देवतानां सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति वै
 तमाहुः। नाकमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह।
 पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपा रसमुद्वयसमित्याह। अपामेवैतेन
 रसस्य सूयते। सूर्यरश्मि रसमाभूतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नव च॥—[९]

इन्द्रो वृत्रं हृत्वा। असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां
प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वेद्युरागच्छन्। पितृन् यज्ञोऽगच्छत्। तं
देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुः। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे।
अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वेद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वेद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः
पूर्वेद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते।
सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमव
रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहैष सोमपीथ इति। इन्द्रियं
वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनेन्द्रियेण द्वितीयां
जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे
जाये अभ्याक्षता। य एवं वेद। अभि द्वितीयां जायामश्नुते। अग्रये
कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति।
तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्त्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति
वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितृन्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु
प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्त्सम्पद्यन्ते। षड्वा
ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितृन्प्रीणाति।

तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बर्हिर्भवति।
सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा इतो लोके पितरः।
तानेव प्रीणाति। पराडावर्तते॥६०॥

ह्रीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा
हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न प्राश्या (३)
मिति। यत्प्राश्यात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुकः स्यात्। यन्न
प्राश्यात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्चेत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्।
वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति।
हरणभागा हि पितरः। पितृनेव निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं
छिन्दीत। पितृणां ह्येतर्हि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो रसाय।
नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः
स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवे। नमो वः पितरो घोराय। पितरो
नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थ॥६३॥

युष्मास्तेऽनु। येऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके स्थ।
यूयं तेषां वसिष्ठो भूयास्त। येऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां वसिष्ठो
भूयासमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं विद्वान्पितृभ्यः
करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति।
 यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययर्चा पुनरैति।
 यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरैति। न प्रमायुको भवति।
 पितृलोके वा एतद्यजमानश्चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स
 ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावैनं तत् उन्नैतुमर्हतीत्याहुः।
 यत्प्राजापत्ययर्चा पुनरैति। प्रजापतिरेवैनं तत् उन्नयति।
 नार्तिमार्च्छति यजमानः॥६५॥

इत्यंशुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति यत्पितृभ्यः करोति
 पञ्च च॥ [१०]

देवासुरा अग्नीषोमयोर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यदन्यैर्ग्रहेर्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न सावित्रं देवस्याहं
 तार्प्यं सप्तान्रहोमावृषदं त्वेन्द्रो वृत्रं हुत्वा दर्श॥१०॥
 देवासुरा वाज्यैवैनं तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुद्धा इन्द्रियमेवास्मिन् ह्रीका हि पितरः
 पञ्चषष्टिः॥६५॥
 देवासुरा यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः
 प्रपाठकः समाप्तः॥